

AİHM Kararı ve Türkiye'de Din Dersleri

Değerler Eğitimi Merkezi (DEM), değerler ve eğitimi konusuna akademik düzeyde katkı yapmak amacıyla sivil inisiyatif olarak 2003 yılı başında Ensar Vakfı bünyesinde kurulmuş bir eğitim ve araştırma merkezidir. DEM, değerlerin insan yaşamındaki yerini önemseyen, bunu anlamlı görüp geliştirmeyi hedefleyen bir eğitim anlayışını desteklemekte, değerleri; ahlaki, dini, sivil, sosyal ve felsefi boyutlarıyla en geniş anlamda kendisine konu edinmektedir. Bu bağlamda “değerler ve eğitimi, din ve ahlak eğitimi, din-devlet ilişkileri, din politikaları vb” alanlarda teorik ve pratik çalışmalar yapmayı, bu alanda araştırma yapanları desteklemeyi, öğretmenlere ve öğretmen adaylarına eğitim desteği sağlamayı, bu konuda bilgi ve verilerin toplandığı bir merkez olmayı hedeflemektedir.

Kuruluşundan bugüne kadar, kesintisiz olarak çalışmalarına devam eden Değerler Eğitimi Merkezi, Din Eğitimi ve Değerler Eğitimi Araştırmaları Kürsüsü, Medeniyet ve Tarih Araştırmaları Kürsüsü ve Toplum ve Kültür Araştırmaları Kürsüsü altında *eğitim, araştırma* ve *yayın* faaliyetleri yürütmektedir.

Aralık 2014

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) 16 Eylül 2014’te Türkiye’de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersiyle ilgili 21163/11 sayılı Mansur Yalçın vd. davasında Türkiye’yi haksız buldu. Karar özetle mevcut içeriği ile din dersinin zorunluluğuna itirazı dile getiriyor ve Türkiye’nin zorunlu din dersinde Alevilik konusunda eğitim hakkını ihlal ettiğine hükmediyor. Delil olarak ifade edilen dokümanların kişisel ve önyargılı kanaatlerden oluşması ve mahkeme heyetinin yetkilerini aşarak Alevilik karşısında bir Sünnilik yorumunda bulunmuş olması, doğru temellendirilememiş, siyasi bir karar verilmiş olduğunu işaret etmektedir. Bu bakımdan AİHM kararı ve sonuçlarını ele alırken öncelikle mahkemenin doğru bir değerlendirmede bulunup bulunmadığını tartışmak gerekir.

AİHM’nin vermiş olduğu karar, Türkiye kamuoyunda yanlış bir şekilde yansıtıldığı gibi din dersinin tamamen kaldırılmasına yönelik bir sonucu yansıtmamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, herhangi bir ders ile ilgili hükümleri, ülkelerin kendi iç düzenlemeleri olarak değerlendirmektedir. Din dersi içerisinde o ülkede çoğunluk tarafından benimsenen dinin anlatılması da sözleşmeye aykırı olarak görülmemektedir. Bu konuda mahkemenin üzerinde durduğu temel konu, dersin özgürlüklere ve eğitim hakkına aykırı olmaması, öğretim programının objektif, eleştirel ve çoğulcu bir anlayışla ele alınması, ebeveyn inançlarına saygı gösterilmesine yöneliktir. Bu konuda ihlaller tespit edilmesi durumunda din dersinin demokratik ilkelere ve özgürlüklere uygun bir şekilde uygulanması sorunun tercih edilen ilk çözümüdür. Bu noktada Türkiye’nin yapması gereken, öncelikle ders içeriğini demokratik ilkelere göre belirlemek ve bunun öğretmenler ve idare tarafından uygulanmasını sağlamaktır.

Elinizdeki bu rapor, AİHM’nin din dersleriyle ilgili kararını çeşitli açılardan değerlendirmekte ve okulda din öğretiminin sahip olması gereken ilkeleri ileriye yönelik bir yol haritası olarak sunmaktadır.

DKAB Dersleri Neden Zorunlu Olarak Kalmalıdır?

Türkiye’de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi uygulaması uzun bir tecrübenin eseridir. Hal-i hazırdaki uygulamaya gelinceye kadar okullarda din öğretiminin hiç olmaması, sadece talep edenlere bu eğitimin verilmesi veya isteyenin muaf olması gibi farklı modeller denenmiştir. Geldiğimiz noktada, kültürel anlamda din ve ahlak konusunda genel bir bilgilendirmenin toplumda din üzerinden çatışmaları önleyici bir katkısı olduğu gözlenmektedir.

Modern devletin en önemli faaliyet alanlarından olan eğitim sayesinde toplumda demokratik değerler ve demokrasi kültürü yaygınlaşır. Bu nedenle toplumun farklı kesimlerinden çocukları ortak bir diyalog platformunda buluşturup dini meseleleri karşılıklı saygı ve hoşgörü içerisinde konuşma imkânı veren bir ders toplumsal şiddet ve hoşgörüsüzlüklerin azaltılmasında en önemli güçlerden birisidir. Farklı inanç, kültür, etnik yapı, dini yorumlayış biçimi, sosyo-kültürel seviye ve siyasi yaklaşımlardan ailelerin çocukları bu dersler vasıtasıyla din gibi doğru diyaloglar kurulmadığında olumsuz tutumları kolayca büyütebilecek bir alanda sağlıklı iletişim kurma biçimlerini küçük yaşlardan öğrenmiş olurlar. Çocukların bir kısmının bundan muaf tutulması ise toplumda ön yargıların ve tektipleştirmelerin gelişmesine neden olacaktır. Nitekim bu durum AGİT Toledo İlkelerinde (2007: 18) açık bir şekilde vurgulanmaktadır: “İnanç konusu ile ilgili kararlar kişisel tercihler olarak korunmak durumundadır. Ancak bu durum devletlerin din ve inancın tarih ve kültürdeki yerini görmezden gelmeleri anlamına gelmez. Bu durumun görmezden gelinmesi hoşgörüsüzlük ve ayrımcılığı artırabilir ve olumsuz tektipleştirmelere neden olabilir. Daha kötüsü yakın tarihte örnekleri açıkça görüldüğü üzere giderek artan bir düşmanlığa, çatışmalara ve ileri düzeyde şiddete neden olabilir.”

AGİT’in Toledo Dinler ve İnançların Öğretimi Hakkındaki Rapor’u din eğitim ve öğretimini devletin gerçekleştirilmesi beklenen bir sorumluluk olarak görür. Konuyu birinci bölümde ele alan rapor devletlerin böyle bir sorumluluğu yerine getirmesinin dört nedenini açıklar: i. Din bireylerin hayatında etkili bir güçtür. Bireylerin birbirlerini anlayabilmeleri için dini bilmeleri gerekmektedir. ii. Dinler ve inançlar hakkında öğretim yapmak

kişinin kendisini ve inançlarını anlamasına, insanlık tarafından tarih boyunca geliştirilmiş olan değerleri takdir etmesine katkı sağlar. iii. Tarih, edebiyat ve kültürün çok büyük bir kısmı dini bilgi olmaksızın anlaşılabilir. iv. Dini bilgi kişilerin daha hoşgörülü davranışlar geliştirmelerine ve toplumsal kaynaşmaya katkı yapar.

Raporun öngördüğü üzere dini bilginin bireylerin birbirlerini anlayabilmelerine, birbirlerine hoşgörü geliştirebilmelerine ve genel olarak farklı bilgileri yorumlayabilmelerine büyük bir katkı yapmaktadır. Türkiye’de DKAB derslerinin daha kapsayıcı ve tarafsız bir şekilde yapılandırılmasına yönelik niyet ve gayretlerin somut adımlarla gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir ortamda bu gayreti boşa çıkartacak şekilde, var olduğu belirtilen bazı eksiklikler gerekçe gösterilerek öğrencilerin bir kısmını din öğretiminin sağlayacağı bu kazanımlardan ayrı tutmak bir başka açıdan mağduriyet anlamına gelecektir.

DKAB dersinin içeriği ve uygulaması ile ilgili itirazlar doğrultusunda dersin kaldırılması veya muafiyet sağlanması din özgürlüğü ve eğitim hakkı bağlamında makul gibi gözükebilir. Fakat bütüncül bir perspektiften değerlendirildiğinde Türkiye halkının genel menfaatlerine hizmet etmeyecek kolaycı bir tavrıdır. Sağlıklı ortamlarda doğru kişiler tarafından yapılacak doğru bir din anlatımının günümüzde son derece kritik ve önemli bir kazanım sağlayacağını göz ardı etmemek gerekir. Aşırılık ve radikal yorumlara dayalı sağlıksız bir din anlayışının topluma ne düzeyde zarar verebileceği özellikle son zamanlarda yaşanan gelişmelerden anlaşılmaktadır.

Okulda öğretilen bir dersin her konuda nötr bir durumu yansıtması ve herkesi memnun etmesinin söz konusu olamayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Her itirazda eğitim sisteminden bazı derslerin kaldırılmasını talep etmenin eğitim sistemi açısından sorunlu bir durumu ortaya çıkaracağı aşikârdır. Örneğin; farklı felsefi düşünceleri içinde barındıran ve zorunlu bir şekilde okullarda ders olarak öğretilen felsefe veya tarih derslerinin de bu bağlamda ebeveynin felsefi düşüncesine aykırı olduğu gerekçesi ile kaldırılmasını veya öğrencinin muafiyetini talep etmek makul bir durum olarak değerlendirilemez.

Türkiye’de DKAB derslerinin daha kapsayıcı ve tarafsız bir şekilde yapılandırılmasına yönelik niyet ve gayretlerin somut adımlarla gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir ortamda bu gayreti boşa çıkartacak şekilde, var olduğu belirtilen bazı eksiklikler gerekçe gösterilerek öğrencilerin bir kısmını din öğretiminin sağlayacağı bu kazanımlardan ayrı tutmak bir başka açıdan mağduriyet anlamına gelecektir.

AIHM, Doğru Bir Değerlendirmede Bulundu mu?

Mahkeme DKAB müfredat programı ve ders kitaplarının bir Alevilik tanımlaması yaptığını belirterek bu durumun davacıların “eğitimi kendi inançları doğrultusunda alma” hakkını ihlal ettiğini belirlemiştir. Davacıların iddiaları doğrultusunda mahkeme –her inancın içinde farklı düşünen ve inanan pek çok insan bulunabileceği gerçeğini dikkate almayarak– bir Sünnilik tanımlaması yapmakta ve bu tanımlama üzerinden, bundan farklı bir Alevilik tanımlaması olduğunu varsaymaktadır. Bu durum, Kararın 70. maddesinde belirtilen “mahkemenin İslâm ilahiyatından kaynaklanan bir tartışmaya kesinlikle girmeyeceği, bunu yaparsa yetkisini aşmış olacağı” saptaması ile çelişmektedir. Davacılar iddialarında öğretim programı ve ders kitaplarının Sünni temelli yapılandırıldığını iddia etmektedirler (AIHM Kararı 9. Madde). Böyle bir bakış açısı, kendi dini inanç ve anlayışı perspektifinden bir başka içeriğe konum belirleme anlamına gelir ki bu yaklaşım nesnel ve kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Davacıların Sünni tanımlamasının mahkeme tarafından doğru kabul edilmesi, mahkemenin kendi kararı ile çelişmektedir.

DKAB öğretim programları Sünni anlayış çerçevesinde mi hazırlanmıştır? DKAB Öğretim Programları İslam ile ilgili bilgileri ele alırken mezhep veya belirli bir anlayışın esas alındığını beyan etmemektedir. Programın bu şekilde belirtilmediği halde Sünni İslam anlayışına göre tasarlanmış olduğuna mahkeme kendisi karar vermiş olmaktadır. Mahkeme karar metninin 71. maddesinde Kur’an ve Sünnet temelli bir anlatım olduğunu gözlemlediğini ifade etmekte ve bunu Sünnilik olarak yorumlamaktadır. Yine, namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerin programda yer alması programın Sünni bir anlayışı yansıtmaması olarak yorumlanmıştır. Kur’an ve Sünnet temelli olmayı ve bu ibadetleri konu edinmeyi Sünnilik olarak yorumlamak doğru olmaz. Örneğin bunlar Şiilik söz konusu olduğunda da geçerli kaynaklar ve ibadetlerdir. Aksine, DKAB öğretim programı mezhepler üstü yaklaşımın ve İslâm’ın kök değerlerinin esas alındığını açıklamaktadır. Programın uygulanmasına ilişkin açıklamaların 10. maddesinde yeri geldikçe başka mezheplere değinileceği ifade edilmiş ve ibadet bahsinde Caferilik de anılmıştır. Bu tavır, Sünnilik çizgisi dışında bir uygulamaya yönlendirmektedir.

Programın mezhepler üstü bir yaklaşıma sahip olması da dersin amaçla-

rıyla uyumludur. Milli Eğitim Bakanlığı mahkemenin dikkate alması gereken bir unsur olarak ulusal takdir marjını toplumda ve dünya genelinde İslam dinine ilişkin en genel ilke ve uygulamaları ön plana çıkarmaktadır. Böylelikle bu marjı demokratik değerlere, hoşgörüyeye, toplumsal uzlaşmaya, radikalleşmelerin önüne geçilmesine katkı yapma yönünde kullanmaktadır. AİHM, Türkiye’nin şartlarının ulusal takdir marjını genişleten bir unsur olarak dikkate alınması gerektiğini Refah Partisi (41340/98, 2001) ve Leyla Şahin (44774/98, 2004) ile Türkiye davalarında göstermiştir.

Aleviliğin programda bir mezhep olarak görülmediği, Alevilerin temel dini törenlerine ibadet olarak bakılmadığı, cemevlerinin ibadethane olarak değerlendirilmediği hususlarını değerlendirirken de öncelikle DKAB dersinin bir dini anlayışı mezhep olarak tanımak veya tanımlamak gibi bir amacı olmadığını tespit etmek gerekir.

Programda bu bağlamda yer alan içeriklere itiraz ancak bu ibadetleri yapmaya zorlama olduğunda itiraz konusu olabilir. Aksi durumda bu ibadetlere dair programda bilgi verilmesi, uygulamalarının ne şekilde olduğunun tanıtılması çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir ülkede normal karşılanmalıdır.

Aleviliğin programda bir mezhep olarak görülmediği, Alevilerin temel dini törenlerine ibadet olarak bakılmadığı, cemevlerinin ibadethane olarak değerlendirilmediği hususlarını değerlendirirken de öncelikle DKAB dersinin bir dini anlayışı mezhep olarak tanımak veya tanımlamak gibi bir amacı olmadığını tespit etmek gerekir. Nitekim program incelendiğinde İslâm inanç ve ibadetleri ile ilgili verilen bilgilerde her bir mezhebe göre uygulamalar zikredilmemekte, genel ilkeler ve uygulamalara değinilmektedir. Örneğin; hiç bir mezhebe müstakil bir başlık açılarak onun inanç ve ibadetle ilgili bilgilerine yer verilmemektedir. İslam içindeki din anlayış ve yorumlarının hepsini kuşatacak şekilde “İslam Düşüncesinde Yorumlar” ünitesi altında bilgiler verilmektedir. DKAB programının bu başlık altındaki bilgileri ise yüzyıllardır oluşmuş dini literatür ve toplumsal gerçeklikler üzerinden tasarladığı görülmektedir. Alevilik de bu bağlamda ilgili ünite altında önemli bir yer edinmektedir. Hatta diğer mezhep ve inançlara nazaran pozitif bir değerlendirmeye tabi tutularak Alevi inanç ve anlayışına dair içerikler program dahilinde bulunmaktadır. Benzer bir durum cemevleri için de geçerlidir.

Programın bir inancın dini törenlerinin yapıldığı yeri ibadethane olarak tanınması dersin amacını aşan bir konudur ve laik bir ülke olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kendi iç hukukuna ait bir meseledir. Sadece Alevilik değil, hiçbir mezhep resmi olarak tanınmamakta ve dolayısıyla da

öğretilmemektedir. Betimsel bir yolla öğretilen diğer mezhepler ise tüm dünyada en geniş manada mezhep olarak kabul gören oluşumlardır. Aleviliğin bir mezhep olarak kabul edilip öğretilmemesini eleştiren raporların belirttiği üzere (Karar 21. Madde) Alevilik'te tasavvufi yorumların daha ağır bastığı bir gerçektir ve bu ön plana çıkan özelliğin Bakanlık tarafından dikkate alınmış olması bir hak ihlali olarak değerlendirilmemelidir.

Böyle olması elbette Alevi vatandaşların cem evleriyle ilgili taleplerinin ertelenmesi veya görmezden gelinmesini gerektirmez. Bu konuda Alevilerin bütünlüklü bir bakış açısını yansıtarak taleplerini netleştirmesi ve bunlar üzerinde konuşulması düşünülmelidir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta ise şudur: Alevilik üzerinden Sünni İslam eleştirisi yapmak ve bir nevi Sünni İslam ile hesaplaşma ve mahkûm etme pozisyonu oluşturmak çözüme yönelik adımları olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir. Alevilikle ilgili mesele eğitim hakkı ve özgürlüklerin dışında siyasi ve ideolojik amaçların bir aracı haline getirildiğinde toplumsal sorunlar meydana gelebilir. Bu nedenle ders içeriğindeki eksikliklerin ve uygulamadaki sorunların giderilmesi sağlanarak dersin zorunluluğunun devam etmesi daha doğru bir yoldur.

Öğretim programının ve ders kitaplarının hazırlanması sürecine Alevi cemaatlerinden temsilcilerin katılımı ve onların görüşlerinin alınması Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin iyi niyetli bir tasarrufa ve yaklaşıma sahip olduğunun bir işareti olarak değerlendirilebilir. Milli Eğitim Bakanlığı Alevilikle ilgili olarak programda nelerin bulunması gerektiğini çeşitli Alevi temsilcilerin katılımı ile belirlemeye çalışmıştır ki bu durum davacılar ve mahkeme tarafından da dile getirilmiştir (Karar 16 ve 22. Maddeler). Türkiye'de ders kitapları özellikle son iki yıldır bouble-blinded yöntemine dayalı uzman panelleri ile incelenmektedir. Her ders kitabı anayasa ve insan haklarına uygunluk, bilimsel doğruluk vb. açılardan bağımsız öğretmen ve alan uzmanlarının denetiminden geçmektedir.

Türkiye'de ders kitapları özellikle son iki yıldır bouble-blinded yöntemine dayalı uzman panelleri ile incelenmektedir. Her ders kitabı anayasa ve insan haklarına uygunluk, bilimsel doğruluk vb. açılardan bağımsız öğretmen ve alan uzmanlarının denetiminden geçmektedir.

Ders kitaplarında konunun işlenmesi sürecinde ise Alevilerin kendi kaynakları kullanılmıştır. Bu durum Milli Eğitim Bakanlığı'nın dışardan bir tanımlama yapma yolunu tercih etmediğini işaret etmektedir. Böyle olmakla birlikte hiçbir programla bir inanca mensup tüm insanların düşün-

celerinin birebir karşılanmasının mümkün olmadığı da aşıkardır. Mahkeme bir yandan başvuruların iddiaları doğrultusunda Aleviliğin mezhep olarak öğretilmemesini eleştiri konusu edinmekte, öte yandan Sünnilik olarak tanımladığı öğretiyi öğretmekle itham etmektedir. Aleviliği mezhep olarak değerlendirme talebi de bir anlamda onu tanımlamak olur.

Aleviliği mezhep olarak değerlendirme talebi de bir anlamda onu tanımlamak olur.

Davacıların DKAB öğretim programı ve ders kitaplarıyla ilişkili bir takım şikâyetleri bazı tutarsızlıkları barındırmaktadır ki bunlar Mahkeme tarafından dikkate alınmamıştır: Öğretim programında “dinimiz, kitabımız ve peygamberimiz” ifadelerinin kullanılmasının Alevi vatandaşlar için bir telkin görevi gördüğü belirtilmiştir (Karar 20. Madde). Öte yandan davacılar Aleviliğin İslam içinde bir mezhep olarak değil de tasavvufi bir gelenek olarak tanınmasından şikâyet etmektedirler. Aynı zamanda İslam’ın Sünni yorumunun din dersinde esas alındığını bunun kendilerine karşı eşitsizlik oluşturduğunu belirtmektedirler. Bu durum kendilerinin din olarak İslam ve onun peygamber ve kitabını kabul konusunda çekinmelerinin olmadığını göstermektedir ki bu nedenle programda geçen dinimiz, kitabımız ve peygamberimiz ifadeleri bir telkin aracı veya çocuklarda ikilem oluşturacak bir durum meydana getirmemektedir. Bir yandan İslam içinde bir mezhep olarak tanınmamanın kendi haklarını ihlal ettiğini beyan etmek, öbür yandan da İslam’ın peygamber ve kitabına referansla örneğin “Kitabımız temiz olmamızı ister...” gibi bir ifadeyi telkin kabul etmek mahkemeyi yanıltıcı bir durumdur.

Benzer bir durum Aleviliğe ait dini ritüellerin İslam dininin temel ibadetleri arasında verilmeyip bunların kültürel ve folklorik unsurlar olarak verildiği iddiasında (Karar 21. Madde) söz konusudur. Öğretim programına Alevilikle ilgili bilgilerin eklenmesi doğrultusunda yapılan değişikliklerin yetersiz bulunup bunların İslâm’ın esaslarından olarak verilmesi gerektiği aksi halde Alevi vatandaşlara ayrımcılık yapılmış olacağı bir yandan ifade edilirken, öte yandan Müslümanlarca paylaşılan bir takım temel inanç ve ibadet ilkelerinin Sünnilik olarak adlandırılıp bunlara itiraz edilmesi tutarsızlık doğurmaktadır. Aleviliğe ilişkin konuların İslam’ın temel ibadet ve ilkeleri arasında verilmemesi iddiasının farklı düşünen Müslümanların haklarını ihlal anlamına geleceği açıktır.

Mahkeme, Folgero ve diğerleri / Norveç davasında (15472/02, 2007) müfredatın içeriğine karışmasının kendi yetkisini aşmak anlamına geleceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla böyle bir iddiayı dikkate alarak ihlal kararı vermek hem teolojik bir değerlendirme yapma, hem müfredatta nelerin bulunacağına müdahale etme hem de bu taleplerin karşılanması durumunda farklı düşünen ve inanan çoğunluğun haklarını ihlal etme anlamına gelmektedir.

Başvuranların birçok okulda dua ezberletme, namaz uygulamasının yapılmasını isteme durumunun gerçekleşmiş olduğu iddiası (Karar 52. Madde) mahkemenin, sistematik telkine neden olabilecek durumların programda yer aldığı kanaatine ulaşmasını sağlayan bir diğer argümandır. Buna ilişkin başvurular tarafından somut delil ortaya konmamış olmasına karşın mahkeme bu argümanları doğru varsayarak telkin iddiasını kabul etmektedir. Oysa DKAB ders müfredatının uygulama ilkelerinde tüm öğretmenlere yönelik “Hiçbir şekilde vicdan ve düşünce özgürlüğü zedelenmeyecektir. Öğrenciler dinî uygulamalara zorlanmayacaktır.” (DKAB Öğretim Programı sayfa 8) ifadesinin yer alması öğretim programının bu konudaki tutumunu açık olarak ifade etmektedir. Mahkemenin programın çok kesin bir ilkesini dikkate almaksızın herhangi bir somut örneğe dayanmayan bir iddiayı dikkate alması yapılan değerlendirme hakkında şüpheye sebep olmaktadır.

Mahkeme, Folgero ve diğerleri / Norveç davasında (15472/02, 2007) müfredatın içeriğine karışmasının kendi yetkisini aşmak anlamına geleceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla böyle bir iddiayı dikkate alarak ihlal kararı vermek hem teolojik bir değerlendirme yapma, hem müfredatta nelerin bulunacağına müdahale etme hem de bu taleplerin karşılanması durumunda farklı düşünen ve inanan çoğunluğun haklarını ihlal etme anlamına gelmektedir.

Mahkemenin DKAB dersinde hak ihlallerine dayanak olarak gösterdiği raporların bir diğer iddiası dersi veren öğretmen kadrolarının Alevi anlayışına uygun olmadığıdır (Karar 22. Madde). Türkiye’de öğretmen atama sisteminde DKAB dersleri de dâhil olmak üzere hiçbir inançsal değerlendirme yapılmadığı, isteyen herkesin İlahiyat Fakültesi ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümlerinde okuyabileceği ve DKAB öğretmeni olarak atanabileceği dikkate alındığında mahkemenin, taraflı yargıları yeterince değerlendirmeden karar aldığı anlaşılmaktadır. Benzer bir durumu Ek Protokol 2. Madde ışığında çocuklarda aidiyet çelişkisi oluşturabileceği iddiasında da görmek mümkündür. Mahkeme tarafından ciddiye

alınan bu iddiaya ilişkin hiçbir somut delil sunulmamış olmasına karşılık tartışmaların daha çok teolojik bağlamda yürütülmeye çalışılması toplumu yanıltmaya yönelik tutumun bir göstergesidir.

Geldiğimiz noktada yapılması gereken şey, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin Türkiye eğitim sistemi içindeki yerini ve dersin öğretim programını mümkün olduğunca kapsayıcı şekilde düzenlemeye yönelik gayretleri anlatabilmek ve bunları geliştirmektir.

Zorunlu Din Öğretiminin Temellendirilmesi

Geldiğimiz noktada yapılması gereken şey, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin Türkiye eğitim sistemi içindeki yerini ve dersin öğretim programını mümkün olduğunca kapsayıcı şekilde düzenlemeye yönelik gayretleri anlatabilmek ve bunları geliştirmektir. Aşağıda sunulan çerçeve, DKAB derslerinin eğitim sistemimiz içerisindeki yerine yönelik temel unsurların altını çizmektedir.

İnsan varlığının, hayatını düzenleme sürecinde etkili faktörlerin öncelik sırası toplumdan topluma farklılaştığı gibi bireyden bireye de farklılaşır. Eğitimde program geliştirme, içinde yaşanan toplumu merkeze alarak yetişmekte olan bireylere hayatlarını düzenlemede etken faktörlerle ilgili tanıma ve deneme süreçlerini işletme fırsatı verir. Eğitim yoluyla bireyler, içinde yaşadıkları topluma uyumu merkeze alarak onu düzenleme ve daha ileriye götürme hedefine yönelik bilgi ve becerileri kazanırlar. Kendi toplumunun değerlerini tanıma ve geliştirmeye birlikte kendi dışındaki toplumların değerlerine de önyargılı olmamayı öğrenirler. Eğitim programları, hayatta önemli olduğu varsayılan değerleri merkeze alarak ve toplumsal açıdan ilgi odağı olamayan konuları dışarda bırakarak düzenlenmeye çalışılır. Kısaca birey ve toplumun hayatında işlevsel ve çok önemli olarak kabul ettiğimiz her şey, eğitimin içeriğini oluşturur.

Tüm sosyal bilim alanlarında olduğu gibi eğitim alanında da bu önemlilik sırasını belirlemede kesinliğe yakın ölçütlere sahip değiliz. Bu belirsizlik konu din olduğunda bariz bir şekilde karşımıza çıkar. Din alanında neyin önemli olduğunu belirleyecek bilimsel veya pedagojik bir formülasyona sahip değiliz. Neyin önemli olduğu noktasında bizim kullandığımız ölçüt belki de ahlaki ve politik anlamda çoğunluğun görüşü ve dini olacaktır.

Bu da toplumsal taleplerin belirlenmesi ile somutlaşır. Bu talepler ortaya konmaya başlayınca da kaçınılmaz bir şekilde farklılaşmalar ortaya çıkacaktır. Bu farklılaşmaları en aza indirecek olan ve farklılıkların taleplerini birbirine yaklaştıracak olan bilimsel temellere dayalı olarak işletilecek eğitimde program geliştirme süreçleri olacaktır. Bu süreçler işletilmeden önce de temel alınması gereken bir takım ilkelere ihtiyaç vardır. Ülkemizde zorunlu program dersleri arasında yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programlarında bu temel ilkeler altı boyutta ele alınmış ve açıklanmıştır.

Çağımızın eğitim teorileri, okulun ve eğitimin ana hedefleri arasında insanı özgürleştirme, kendi potansiyelini açığa çıkararak bunun en üst düzeyde kullanılmasına yardımcı olma gibi hususları öne çıkarmaktadır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında Yapılan Temellendirme

1. Antropolojik-İnsani Temel: Hangi anlayışa dayanırsa dayansın, bütün eğitim sistem ve felsefelerinde eğitimden beklenen temel görevlerin başında, fertlerin bütün yeteneklerini ortaya çıkarıp geliştirmek ve temel duygu ve ihtiyaçlarını birbiriyle uyumlu şekilde doyuma ulaştırmak gelmektedir. Çağımızın eğitim teorileri, okulun ve eğitimin ana hedefleri arasında insanı özgürleştirme, kendi potansiyelini açığa çıkararak bunun en üst düzeyde kullanılmasına yardımcı olma gibi hususları öne çıkarmaktadır. Buradan hareketle din eğitiminin, insanın önemli bir ihtiyacını karşılaması ve bu sayede onun sahip olduğu yetenek ve kapasiteyi fiilen gerçekleştirmesine yardımcı olması açısından gerekli olduğu kabul edilmektedir. Din öğretimine insan-din ilişkisi açısından yaklaşıldığı zaman, insanın tabiatı gereği din ile sürekli bir ilgi ve ilişki içinde olduğu gerçeği ile karşılaşılır. Bu gerçekten hareketle, insanın gerek kendisi hakkındaki gerekse varlığının anlamını arama yolundaki sorularına cevap bulmada dinin verilerini kullanmak kaçınılmazdır.

Eğitim öğretimde asıl olan, ferdin bedenî ve ruhi bütün yetenek ve ihtiyaçlarının sıra ile değil, birlikte ele alınması ve uyum içerisinde doyurulup geliştirilmesidir. Bu nedenle, inanma gibi önemli bir duygu ve ihtiyacı, diğer duygu ve ihtiyaçların gerisinde bırakmak veya hiç görmezden gelmeye çalışmak doğru değildir. Din öğretiminden beklenen, kişilerin

inanma ihtiyaçlarını, doğru bilgi, duygu ve becerilerle doyumalarına yardımcı olmaktır.

Eğitim öğretimde asıl olan, ferdin bedenî ve ruhi bütün yetenek ve ihtiyaçlarının sıra ile değil, birlikte ele alınması ve uyum içerisinde doyurulup geliştirilmesidir.

2. Toplumsal Temel: İnsan toplumsal bir varlıktır. Eğitimden beklenen vazgeçilmez görevlerden birisi de nesilleri sosyalleştirmesidir. Sosyalleştirme kısaca, “bireylerin içinde yaşadıkları topluma uyumlarını sağlama” şeklinde tanımlanabilir. Hangi görevde ve sosyal faaliyette bulunursak bulunalım, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinde bile davranışlarımıza yön veren inanışlarımızı karşılıklı tanımak ve onları hesaba katmak durumundayız. Bu bakımdan sadece kendi inandığımız dini değil, çevremizdeki dinleri, dinî anlayış ve yaşayış şekillerini de tanımamız ve göz önünde bulundurmamız gerekir.

3. Kültürel Temel: Kültürümüzü büyük ölçüde etkilemiş olan İslam dinini, yetişmekte olan nesillere tanıtmak önemli bir görevdir. Edebiyatımızda, musikimizde, hatta niçin öyle değil de böyle hareket etmekte olduğumuzda ve konuşma biçimimizde dinimizle ilgili motifler, sembolik ifadeler ve çok yönlü izler vardır. Dini öğrenip bilmek, bütün bunları anlamak için kaçınılmazdır. Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi, okullardaki Türkçe, sosyal bilgiler gibi derslerin işlenmesinde de yardımcıdır ve gereklidir.

4. Evrensel Temel: Teknolojideki hızlı gelişmeler, iletişime ve haberleşmeye yansımış, bu da toplumları ve milletleri iç içe yaşar duruma getirmiştir. Küreselleşme ve dünyadaki gelişmelerin her ülkeyi etkisi altına alması, eğitim hayatını ve din eğitimini de etkilemiştir. Dünyadaki bu gelişmeler ülkemiz insanının dünya dinleri hakkında da bilgilendirilmesini zorunlu hâle getirmiştir. Bu, diğer toplumları anlayabilmek, onlarla anlaşabilmek, iyi ilişkiler kurabilmek, bu ilişkileri geliştirebilmek için onların inançlarını, davranışlarını, kültürlerindeki farklılığın sebeplerini ve davranışlarına yön veren değerleri yakından tanımayı gerektirir.

Hangi görevde ve sosyal faaliyette bulunursak bulunalım, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinde bile davranışlarımıza yön veren inanışlarımızı karşılıklı tanımak ve onları hesaba katmak durumundayız. Bu bakımdan sadece kendi inandığımız dini değil, çevremizdeki dinleri, dinî anlayış ve yaşayış şekillerini de tanımamız ve göz önünde bulundurmamız gerekir.

5. Felsefi Temel: Her eğitim sisteminin yetiştirmek istediği bir “insan tipi” vardır. Bu istek, o eğitim sisteminin şekil ve muhtevasının belirlenmesinde önemli rol oynar. Buna millî eğitim politikası da denilebilir. Eğitim politikalarının belirlenmesinde ise o milletin ve devletin sahip olduğu değerlerin rolü büyüktür. Millî eğitimimizin temel amaçlarına bakıldığı zaman, yetiştirilmek istenilen insan tipine ulaşmada din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin büyük bir katkı sağlayacağını görebiliriz.

Din öğretiminin hukuki temeli Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na dayanır. Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin hukuki temelini de Anayasa’nın 24. maddesi oluşturmaktadır.

6. Hukuki Temel: Din öğretiminin hukuki temeli Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na dayanır. Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin hukuki temelini de Anayasa’nın 24. maddesi oluşturmaktadır. Ayrıca uluslararası antlaşmalar da din öğretiminin bir zorunluluk olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin okulda niçin yer alması gerektiği ile ilgili olarak sıralanan bu altı temel gerekçeden başka bu dersin, öğrencilerin eleştirel düşünme becerisine katkıda bulunacağı da açıktır. Değişik felsefi görüş ve ideolojiler; insanın varlığı, geleceği ve mutluluğu ile ilgili yorumlar getirirken dinin getirdiği yorum, bir imkân olarak onların yanında yer alacak, onların da eleştiri konusu yapılabileceğini ortaya koyacaktır. Böylece gerçekliğe ilişkin bakış açılarının ve onu yorumlamanın tek yönlü olmadığı ortaya konularak yeni yetişenlerin ufku zenginleştirilecek, onların da bu konuda düşünüp katkıda bulunabileceği belirtilmiş olacaktır.

Okulun Görevlerinde Gerçekleşen Dönüşüme Dayalı Temellendirme

Okul, toplumsal bir kurum olarak ortaya çıkmaya başladığı andan itibaren bir takım roller üstlenmiş ve bu rol, insan, toplum ve devlet arasındaki karşılıklı ilişki biçiminin değişimi ile de sürekli değişime uğramıştır. Günümüzde insanı toplumsal yapının merkezine alan ve devleti insan ve topluma hizmet eden devlet anlayışına paralel olarak bireyin gelişimini önceleyen ve içinde yaşadığı ortama üretken bireyler olarak katılımını esas alan bir okul anlayışı önem kazanmaya başlamaktadır. Böyle bir okul, duvarlar arasında hapsedilen bireyleri devlette egemen olan anla-

yışlar çerçevesinde biçimlendirilecek varlıklar olarak algılamaz. Duvarların ortadan kalktığı kampüs bireyleri içinde yaşadıkları ortamla daha fazla ilişkili hale getirmekte ve öğretim programları da bireylerin kendi deneyimlerine dayalı olarak öğrenmelerini öne çıkarmaya çalışmaktadır. Bu anlamda okulun fonksiyonları toplumsal kültürlerin belirgin karakterlerinden olan din kurumu ile de ilişkisi açısından aşağıdaki verebilecek olan boyutlarda dönüşüme uğramakta ve bu dönüşüm dinin öğretimini okullar açısından vazgeçilmezler arasına almaktadır.

Din ve Kültür Arasındaki İlişkiyi Daha Fazla Dikkate Almak

Geçen yüzyıla veya bir önceki yüzyıla kadar insanların işlerinde iyi ve kötü kavramlarının belirlenmesinde din kadar etkin hiç bir kurum yoktu. Kutsal olanla olmayanın kaynaştığı dönemde din hayatın tamamına nüfuz etmişti. Hayatın sürekli ritüelleri dinsel kaynaklıydı ve insanların politika, savaş, ekonomi, adalet, edebiyat, sanat, felsefe, bilim, psikoloji, tarih, ahlak, ölüm ve hayatla ilgili beklentileri din tarafından şekillendirilmişti. Dolayısıyla tarih çalışmalarında din, bu dönemler için konuşmak gerekirse kaçınılmaz biçimde karşımızda durmaktadır.

Fakat aynı zamanda çağdaş kültür de din tarafından şekillendirilmektedir. Örneğin II. Dünya Savaşında Hristiyan Demokrat Partilerin önemi, Polonya’da özgürlük savaşında Katolik Kilisesi’nin ağırlığını, Güney Afrika’da Rahip Tutu’nun etkisini, III. Dünya ülkelerinde Özgürleştirici Teolojinin etkisini, kürtaj tartışmalarını ve insan hakları hareketinde Siyahi Kilise’nin rolünü düşününüz. Yine Kuzey İrlanda, Hindistan, Orta-doğu, Sri Lanka, Endonezya, Sudan, Tacikistan, Ermenistan ve Azerbaycan’daki bir kısmı halen devam etmekte olan din kaynaklı çatışmalara bakınız. İkinci Dünya Savaşı’nın büyük utancı Yahudi katliamı hala hafızalarda yaşıyor, İslam fobisi ile Yahudi düşmanlığı hala birbirini besliyor. Tüm dünyanın dikkati parçalanmış Irak ve Suriye’ye yayılan IŞİD terörünün üzerinde, ne olduğunu anlamaya çalışıyor. Amerika Orta Doğu’da tutunabilme adına yeni dinler ve din anlayışları inşa ediyor. Büyük silah tüccarları ayakta durabilmek için dini terörizmle dünyayı tehdit etmeye devam ediyor. İnsanlar hala dini inançları adına zulüm görmeye devam ediyor ve sıklıkla bu zulümler yine din adına yapılıyor.

Din, çağdaş dünyamızda etkisini sürdürüyor -bazen iyi, hiç kuşkusuz ba-

zen de kötü-. Dini sesler, çok önemli konular üzerinde konuşmaya devam ediyorlar ve programlarla ders kitaplarında bulunan geleneksel bilgilerin çoğuna da karşı çıkıyorlar. Bu durumda öğrenciler, dinin ve din anlayışlarının neler söylediğini ayırt edebilme becerisine sahip olmak durumundadır. Bu beceriler kazandırılmadan yetiştirdiğimiz insanlar ortaya çıkan bu kültürel etkileşimimizi duyumsayabilme imkânı bulamayacaktır.

Din Özgürlüğü

Din özgürlüğünün tarihi süreç içinde özel bir önemi vardır. Ortaçağ sonrasında dini kurumların düşünce üzerindeki yoğun baskısının ardından gelen Aydınlanma, dine karşı olumsuz bir tutumun da geliştirilmesini beraberinde getirmiş, hatta bazı uygulamalarda, modern düşünce dini düşünceyi baskı altına almıştır. Modern dönemin getirdiği dini inancın yaşama geçirilmesi noktasında karşımıza çıkan olumsuz uygulamalarla birlikte yine din adına kendisi dışındaki dini düşünceleri de baskı altında tutan uygulamaları da günümüze kadar devam ettiren toplumlar olmuştur. Yakın zamana kadar Afganistan'da etkili olan Taliban rejimi, Suudi Arabistan kökenli Vehhabi düşüncesi, Yunanistan'daki Müslüman Türk azınlığın yaşadıkları, 11 Eylül süreci ile batı dünyasında ivme kazanan İslam fobisi ve son olarak Orta Doğu'da IŞİD öteki dini düşüncelere karşı tahammülsüzlüğün birer örneğidir. Bu gibi olumsuz örneklerden dolayı çağdaş dünya, ilke olarak dini düşünceyi ve yaşantıyı koruma altına almayı amaçlamaktadır.

Dini özgürlükler, tüm haklar ve özgürlüklerin temelidir. Tüm hakların ücretidir. Toplumların özgürleşmesindeki ilk adımdır.

Dünyamızın ilerlediği nokta, tüm farklı dini düşüncelerin yaşatılmasını amaçlayan daha ileri bir düzeydir. Dini özgürlüklerin çağdaş toplumlarda yasalarla garanti altına alınmaya başladığı ilk yıllardan günümüze iki yüz yıl geçmesine rağmen, yaşadığımız mezhep tartışmaları, dini ifade hürriyetinin bastırılmasına yönelik düzenlemeler, içinde bulunduğumuz yüzyılı karartmaktadır. Dini özgürlükler, tüm haklar ve özgürlüklerin temelidir. Tüm hakların ücretidir. Toplumların özgürleşmesindeki ilk adımdır. Dinler aslında bize, birbirimizle derin dini sorunlar üzerinde

sert tartışmalar yaparken aynı zamanda birbirimize karşı nazik olabilme yeteneği ve dinin insan hayatındaki yerini kabul etme ortak vizyonu, derin farklılıklarımızla birlikte yaşam için rehberlik edecek ilkeler sunmaktadır. Öğretim programlarının, öğrencilerin etrafında olup bitenleri kendi başlarına değerlendirebilecek donanıma sahip olmalarını sağlaması bir zorunluluktur.

Dini Çoğulculuk

Aslında dini çoğulculuk konusu, dini özgürlükle de ilişkili bir kavramdır. Çoğulculuk, dini özgürlükler çerçevesinde verilen haklar kapsamında tüm dinsel grupların din öğretimi içinde birlikte değerlendirilmesi düşüncesini beraberinde getirir. Toplumdaki bireylerin, grupların veya ailelerin amaçları, sosyal sınıf ve statüye göre değişir. Bu durum, her kesimin okuldan beklentilerine de yansır. Bir başka ifadeyle toplumun farklı kesimlerinin okuldan ve programlarından beklentileri de farklıdır. Birey olarak öğrenciler bu durumda ciddi çelişkilerle yüz yüze kalabilirler. Okulun akademik programlarının amaçları ile ailelerin değer ve gelenekleri çelişebilir. Çoğulculuk temelli çağdaş yaklaşım, her iki tarafın da birbirini anlamalarını gerektirmektedir. Program geliştirme süreçlerinde yer alanların, ailelerin, yani toplumun, taleplerini dikkate alması, bu karşılıklı anlamamanın başlangıcıdır.

Türkiye açısından bu anlamda en büyük sorun Alevi toplulukların talepleri noktasında yaşanmaktadır. Bu talepler, kendi içinde önemli ölçüde farklılaşmalar arz etse de, okul çatısı altında verilen din öğretimi içinde kendi inançları ile ilgili konulara daha fazla yer verilmesi talebi diğer taleplere nazaran biraz daha öne çıkmaktadır. Alevi topluluklar, kendi içinde inanç, uygulama ve kurumlaşma açısından çok farklı alt gruplara ayrılmakta ve bu çerçevede talepler de farklılaşmaktadır.

Eleştirilerde programlara eklenmesi veya programlardan çıkarılması gereken konular, ders kitapları, yöntemler ve öğretmen yetiştirme ile ilgili sorunlu olarak algılanan yönler temas edilmemekte ve sadece ideolojik bakış açısıyla karşı çıkılmaktadır. Toptan karşı çıkmak veya toptan kabul bir ideolojik bakışın ürünüdür. Belki geniş bir kesimin beklentilerine cevap vermeyen bir programdır, belki kitapların içeriği öğrencilerin ilgileri-

ne hitap etmiyor, ihtiyaçlarını karşılamıyordur, belki kullanılan yöntemler veya öğretmenler yetersizdir? Ama bunları belirlemek yerine toptan bir ret tavrı, din öğretiminin meşruiyet tartışmalarına güç katmakta, kalitenin yükseltilmesine katkı sağlamamaktadır. Ders üzerinde yapılan tartışmalarda farklı dini anlama biçimlerinin ders programına nasıl katılacağına ilişkin neredeyse hiç bir çaba bulmazken dersin kendisine tümünden karşı çıkma durumu oldukça karşılaşılan bir tutumdur.

Toplumsal Değerlerin Kaynağı Olarak Din

Ahlak eğitimi, Milli Eğitimin genel amaçlarından başlayarak hemen tüm eğitim programlarının genel amaçları içinde karşımıza çıkar. Eğitim olgusunun kaçınılmaz bir parçasıdır. Böyle olmasa bile zaten, kasıtlı olsun veya olmasın ahlaki açıdan eğitiliyoruz. Program, öğrencilere nelerin önemli olduğunu söyleyerek onları dünyaya uyumlu hale getirir. Çeşitli dersler, öğrencilere insan davranışlarında neyin normal neyin anormal olduğunu, hangi eylemlerin akılcı, hangilerinin akıl dışı olduğunu ve insanlık için neyin acıya, neyin başarıya sebep olacağını gösterir. İyi bir eğitim, kürtaj, cinsellik ve cinsel roller, adalet ve politika gibi değerleri görmezden gelemez. Bu değerler, dinsel açıdan da içi doldurulmuş değerlerdir ve tartışmalı konulardandır.

İnsanlık tarihinin önemli bir bölümünde ahlak ve din tek ve aynı kalıbın içindedir ve bu kalıbın tam karşılığı Allah'ın hukukudur. Aydınlanmayı takiben ahlak da dinden özerkleşerek sekülerleşmeye başladı. Bu bağlamda ahlakın ne olduğu sorusu üzerinden bir çok ortak değer belirleme imkânımız bulunmakla birlikte insanların büyük bir kısmı hala ahlakın, dinin anlamının bir parçası olduğuna inanmaya devam etmektedir. Sonuçta önemli ölçüde bir kültürel kafa karışıklığı da söz konusudur.

Din, birçok fonksiyonundan soyutlanarak, politik ilişkileri üzerinden çözümlenerek din öğretimi tartışmalarının odağına çekilirken değer öğretimi hiç de gündeme alınmamaktadır.

Şansızlığımız belki de bu kafa karışıklığının, kültür hayatımızda ciddi bir ahlaki kaymanın yaşandığı dönemde ortaya çıkmış olmasıdır. Doğrusu, ahlaki davranış sorumluluklarımızdaki beceriksizliklerimizde, bizatihi

ahlakın ne tür bir katkısı olabileceği tartışılabilir. Eğitimden söz ettiğimizde ahlaktan daha önemli temel konu ne olabilir? Bu tartışmalara rağmen, hala konu bir çok eğitimcinin gündeminde değildir. Din, birçok fonksiyonundan soyutlanarak, politik ilişkileri üzerinden çözümlenerek din öğretimi tartışmalarının odağına çekilirken değer öğretimi hiç de gündeme alınmamaktadır. Zira ahlak dersinin din derslerinden bağımsız olduğu dönemde yapılan derslerin içeriğine ilişkin tartışmalar, zorunlu din öğretimi sürecinde ahlak eğitiminin din öğretimi içine alınmasıyla neticelenmiş görünmektedir. Hâlbuki değer öğretiminin tüm dinlerin ve mezheplerin benimseyicileri tarafından önemi olan boyutları bulunmaktadır. Ancak din öğretimi üzerinde yapılan tartışmalarda ahlak/değer öğretimine ilişkin içerik üzerinde çok fazla değerlendirmeye rastlayamazsınız.

Dinin Ruhsal Boyutu: Hayatı Anlamlandırma Çabasında Bir Cevap

Bu konuya dinin, herhangi bir politik, sosyal veya ahlaki olgunun etkilerinden daha fazla bir öneme sahip olduğunu söylemeden başlayamayız. Din önemlidir, çünkü evrensel ruhsal sorulara verilmiş bir cevaba sahiptir. İlk yaratılış, sorumluluk, ölüm ve hayatın anlamı, günah ve affedilme, sevgi ve dua gibi birçok konuda din bize hep ilk cevapları sunar. Dinin aynı zamanda bizim hayatla ilgili beklenti ve korkularımıza karşılık cevapları bulunmaktadır. Bu varoluşsal sorulara farklı dinlerin vermiş olduğu cevapları ister onaylayalım ister onaylamayalım bu sorulara olan ilginin evrenselliğinin, esaslılığının ve cevap verme çabalarının önemini doğrulamak zorundayız. Şayet öğrenciler hayatın bu ruhsal boyutu üzerinde hiç bir fikir sahibi olmazlarsa insan oluşumunun merkezinde yer alan yukardaki soruları görmezden gelirler. Dinlerin, ruhsalın (teolojik konular, ritüeller veya varoluşsal sorunlar) anlamı hakkında söylediklerine dair bir şeyler bilmeden dinsel özgürlüğün veya dinin politikaya etkisinin anlaşılması meşakkatli olacaktır.

Din eğitimi üzerinde temellendirdiğimiz din-kültür ilişkisi, din özgürlüğü, dini çoğulculuk, ortak ahlaki değerler ve bireylerin anlam arayışı boyutlarını dikkate alan bir din eğitimi modelini kurmak zorundayız.

